

Олександр ДЗЮБЛЮК

ОПТИМІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ ПОРТФЕЛЯ КРЕДИТНИХ ВКЛАДЕНЬ БАНКУ В КОНТЕКСТІ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Розглянуто ключові теоретико-методологічні основи управління ризиком кредитного портфеля банку, обґрунтовано напрямки роботи банківського менеджменту з нівелювання негативних факторів впливу на структуру кредитних вкладень банку, визначено прийоми і методи управління кредитним ризиком, котрі охоплюють усю сукупність позичкових операцій банку.

Ключові слова: банк, фінансова криза, кредит, кредитний ризик, кредитний портфель, ризик кредитного портфеля, ризик концентрації.

Необхідною умовою подолання наслідків кризових явищ у банківському секторі економіки є відновлення в необхідних обсягах і активізація процесу кредитних вкладень у національне господарство, що визначається ключовою роллю банківського кредиту у ресурсному забезпеченні неперервності розширеного відтворення й стимулюванні стійкого економічного зростання. Однак результати кредитної діяльності комерційних банків в Україні в докризовий період та під час розгортання світової фінансово-економічної кризи виявили увесь комплекс недоліків, пов'язаних із нераціональною організацією кредитного процесу, результатом чого стала переобтяженість банківських активів проблемними кредитами, підрив ліквідності і платоспроможності багатьох банківських установ, а також потреба втручання уряду, щоб через фінансову підтримку окремих банків унеможливити широкомасштабні проблеми зі стійкістю банківської системи загалом. Ці аспекти визначають *актуальність проблеми* пошуку оптимальних шляхів ефективного управління банківськими кредитними портфелями передусім у тій частині, яка стосується обґрунтування найбільш раціональних підходів до управління кредитним ризиком банківських вкладень саме на рівні кредитного портфеля комерційного банку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми, вказує на доволі значну увагу, яку *вітчизняні та зарубіжні науковці* приділяють питанням управління кредитним ризиком банку. Серед них можна відзначити праці таких економістів, як: В. В. Вітлінський, Д. Д. Ван-Хуз, В. Я. Вовк, Г. Г. Коробова, Р. Л. Міллер, А. М. Мороз, Л. О. Примостка, О. В. Хмеленко та ін. Водночас невирішеними частинами проблеми вважаємо недостатню розробленість теоретико-методологічних основ управління кредитним ризиком банківського кредитного портфеля з урахуванням кризових явищ на світовому фінансовому ринку, умов та особливостей розгортання економічної кризи у нашій країні.

Метою цієї статті є обґрунтування на теоретичному рівні умов та напрямків управління кредитним ризиком портфеля банківських кредитних вкладень та розробка основних засад практичної організації кредитного процесу в установах банків з урахуванням завдань банківського менеджменту щодо управління кредитним

портфелем і мінімізації частки проблемної заборгованості у структурі банківських активів.

На сучасному етапі розвитку банківської системи України кредитний ризик має розглядатися як один із найбільш значущих видів ризиків, що притаманні банківському бізнесу. При цьому кредитний ризик стає дедалі більш складним і багатограним, потребує від комерційних банків постійної підвищеної уваги до рівня і ефективності внутрішніх систем його мінімізації як на рівні окремих банківських позичок, так і на рівні кредитного портфеля банку загалом. Водночас потрібно зазначити, що в наукових дослідженнях з теорії банківської справи і управління банківськими ризиками на сьогодні основна увага приділяється саме управлінню кредитним ризиком на рівні індивідуальних відносин банку з окремим позичальником. Саме такому трактуванню кредитного ризику присвячено численні теоретичні дослідження його сутності та економічної природи.

Наявність в науковій літературі відмінних підходів до визначення самої сутності кредитного ризику як окремої дефініції зайвий раз свідчить про підвищений рівень уваги до цієї проблематики з боку широкого кола економістів, котрі досліджують природу банківської справи. Так, на думку В. В. Вітлінського, кредитний ризик – це сукупність імовірних небажаних подій при укладанні фінансових угод, суть яких полягає в тому, що контрагент банку не зможе виконати взятих на себе за угодою зобов'язань і при цьому не вдається скористатися наявними засобами захисту [1, 29]. З точки зору А. М. Мороза, кредитний ризик – ймовірність фінансових втрат внаслідок неповернення (несвоєчасного повернення) кредитором основного боргу та несплати процентів за наданий кредит [2, 313]. Л. О. Примостка визначає кредитний ризик як невизначеність щодо повного та своєчасного виконання позичальником своїх зобов'язань згідно з умовами кредитної угоди [3, 134]. В. Я. Вовк та О. В. Хмеленко під кредитним ризиком розуміють наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає у зв'язку з неспроможністю сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди з банком (його підрозділом) або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання [4, 163]. У роботі Г. Г. Коробової кредитний ризик розглядається як ризик неповернення грошей боржником відповідно до строків і умов кредитного договору [5, 687]. Р. Л. Міллер та Д. Д. Ван-Хуз розглядають кредитний ризик як такий вид ризику, коли одна сторона виконує свої зобов'язання за угодою, а інша – ні, внаслідок чого кредитор повністю втрачає суму, на яку була укладена угода [6, 416]. П. Роуз розуміє під кредитним ризиком ймовірність того, що вартість частини активів банку, особливо кредитів, зменшиться або зведеться до нуля [7, 142].

Як бачимо, зазначені дефініції більшою мірою концентрують свою увагу на об'єктивних факторах неспроможності позичальника виконувати взяті на себе перед комерційним банком зобов'язання. Водночас у механізмі організації кредитних відносин між банками та їхніми клієнтами присутній і суб'єктивний елемент поведінки економічних агентів, що позначається на ефективності кредитної діяльності банку загалом. А тому, на наш погляд, кредитний ризик варто трактувати як нездатність або небажання клієнта виконувати свої зобов'язання перед банком за отриманим кредитом і належними за ним до сплати процентами.

Крім того, потрібно розуміти, що сучасна практика кредитного менеджменту на рівні індивідуальних взаємовідносин комерційних банків із кожним окремим позичальником невіддільна від процесу управління банківським кредитним портфелем та управління активами і пасивами банку загалом. Відтак необхідним є виділення також окремого поняття, котре б характеризувало агрегований кредитний ризик, тобто

ризик кредитного портфеля банку загалом. У цьому разі кредитний ризик портфеля банківських кредитних вкладень доцільно визначити як імовірність зниження вартості або втрат банківських активів, пов'язаних із кредитними операціями, що визначається нераціональною структурою сукупності наданих банком кредитів.

Нераціональність такої структури обумовлена дією ряду факторів, котрі підвищують вірогідність невиконання основної суми боргу та процентів не лише за окремо взятими позичками, а й за групами позичальників. Визначення конкретного переліку цих факторів, що належать до питань внутрішньої кредитної політики комерційного банку і практики реалізації його менеджментом своїх завдань, потрібно вважати необхідною умовою розробки правильної стратегії управління ризиком кредитного портфеля банку та обґрунтування механізму протидії тим негативним проявам, що і зумовлюють підвищення рівня цього ризику.

До таких факторів насамперед належать: відсутність обмежень щодо концентрації кредитного портфеля; надмірна диверсифікація, яка призводить до погіршення якості управління за відсутності достатньої інформації про особливості окремих галузей економіки; надлишкова централізація або децентралізація управління кредитними операціями; недостатній аналіз галузі, особливостей виробництва та фінансового стану боржників; значна концентрація кредитних операцій банку у галузях із високим рівнем чутливості до змін макроекономічного середовища і політичної ситуації в країні; значна питома вага нових і недавно залучених клієнтів у складі одержувачів банківських позичок; нездатність до збільшення вартості застави під час погіршення якості кредитів, тобто затримки їхнього погашення; неповна кредитна документація, що не дає достовірної інформації про поточний стан клієнта та перспективи його розвитку; недостатній економіко-юридичний контроль за документальним оформленням позик; відсутність дієвого контролю за використанням кредитів і недостатність контактів з позичальниками та відсутність перевірок цільового використання позички; значна частка кредитів, що припадають на клієнтів, які відчують певні труднощі фінансово-господарської діяльності; зосередження кредитної діяльності банку у нових або мало вивчених для нього сегментах ринку і галузях економіки; нераціональна управлінська структура банку, що зумовлює недостатній аналіз ризиків за кредитною угодою; структура портфеля, якщо він сформований лише з урахуванням потреб клієнта, а не самого банку; внесення частих змін у кредитну політику банку та невизначеність її пріоритетів; недостатньо диверсифікована структура кредитного портфеля за видами валют, у яких надаються позички, відповідно до особливостей діяльності та джерел доходів позичальників.

Отже, управління кредитним ризиком портфеля банківських позичок має на меті передусім зменшення впливу зазначених факторів на кредитну діяльність банку, більшість яких можна нівелювати шляхом розробки і реалізації адекватної кредитної політики та раціоналізації відносин комерційного банку із позичальниками на всіх етапах організації кредитного процесу шляхом посилення контролю у процесі проведення позичкових операцій.

Потрібно розуміти, що одним із визначальних факторів розгортання світової фінансової кризи була неправильно обрана бізнес модель кредитної активності банківських установ, спрямована винятково на різке збільшення продаж кредитних продуктів, що мало своїм наслідком значне зростання загальної величини кредитного портфеля банків, у тому числі і за рахунок кредитних вкладень сумнівної якості. Як наслідок, переобтяженість банківських портфелів так званими "токсичними" активами

призвела до банкрутства багатьох банків у провідних розвинутих країнах світу, а в Україні визначила потребу масштабного втручання уряду і Національного банку через використання бюджетних коштів і кредитів рефінансування задля того, щоб підтримувати платоспроможність комерційних банків. За таких обставин різко зросла частка проблемної заборгованості у структурі кредитного портфеля банків та, відповідно, потреба у формуванні резервів на покриття можливих втрат від кредитної діяльності, що природно зашкодило досягненню позитивних фінансових результатів банківської діяльності (табл. 1). Тоді як за наявності і використання раціональних підходів до управління ризиком кредитного портфеля наслідки світової фінансової кризи для України мали б куди менш драматичний характер.

Як видно із наведених у табл. 1 даних, упродовж останніх трьох років банками фактично у повному обсязі виконуються необхідні вимоги щодо формування резервів. Проте різке збільшення абсолютної величини і частки проблемної заборгованості у структурі кредитного портфеля вказує на нераціональні підходи до організації кредитних операцій. Тільки за останні три роки у період розгортання фінансової кризи в Україні загальна величина проблемних кредитів збільшилась у 14 разів, а їхня частка у структурі кредитного портфеля банків зросла із 1,3 до 12%, хоча за оцінками міжнародних фінансових організацій реальна їхня частка – не менш як 30%.

Із цього випливає, що практичні заходи із управлінням кредитними операціями банку проводилися не так з огляду на сукупний кредитний портфель, як на особливості взаємовідносин з кожним конкретним позичальником, основні параметри діяльності якого (фінансовий стан, можливості надати якісне забезпечення, рівень погашення отриманих раніше кредитів) дають змогу віднести той чи інший кредит до конкретної категорії ризику, що в кінцевому підсумку визначає якість кредитного портфеля загалом. За таких обставин комерційний банк уже отримує лише той кредитний портфель, який складається у результаті реалізації угод із різними позичальниками на основі індивідуального підходу банку до кожного із них. Наслідком цього серед інших причин (включаючи недоліки організації банківських кредитних операцій) є наявність доволі значної частки сумнівної, простроченої і безнадійної заборгованості у структурі кредитного портфеля українських банків.

Утім, якщо йдеться про кредитний портфель банку загалом, то тут потрібні специфічні прийоми і методи управління кредитним ризиком, які б вже охоплювали усю сукупність кредитних операцій комерційного банку. При цьому треба розуміти, що оптимізація управління ризиком кредитного портфеля не завжди передбачає власне його мінімізацію, оскільки ризик безпосередньо пов'язаний із доходністю і при його мінімізації банк може позбавити себе більшої частини доходів. Тому з позицій обґрунтування шляхів удосконалення методів управління банківським кредитним портфелем мову треба вести не так про мінімізацію, як про оптимізацію управління ризиком кредитного портфеля банку.

Попри численні підходи в економічній літературі до питання про управління економічним ризиком загалом та управління кредитним ризиком зокрема потрібно відзначити, що певного окремого поняття з управління ризиком кредитного портфеля банку не сформульовано. Тому, виходячи із цілей цього дослідження, управління кредитним ризиком банківського кредитного портфеля найбільш доцільно визначити як сукупність системно організованих заходів, прийомів, методів, що дають змогу зменшити імовірність втрат банку внаслідок недосконалої структури його кредитного портфеля, забезпечити дотримання принципів кредитування та досягнення стійких

Таблиця 1
(млн. грн.)

Динаміка обсягів кредитного портфеля і резервів комерційних банків України*

№ з/п	Назва показників	1.01.2001	1.01.2002	1.01.2003	1.01.2004	1.01.2005	1.01.2006	1.01.2007	1.01.2008	1.01.2009	1.01.2010	1.11.2010
1.	Кредитний портфель	23637	32097	46736	73442	96945	156268	268294	485368	792244	747348	750233
2.	Проблемні кредити (прострочені та сумнівні)	2679	1863	2113	2500	3145	3379	4456	6357	18015	69935	89667
3.	Частка проблемних кредитів у кредитному портфелі, %	11,3	5,8	4,5	3,4	3,2	2,2	1,7	1,3	2,3	9,4	12,0
4.	Резерви за активними операціями банків	2737	3194	3905	5355	7250	9370	13289	20188	48409	122433	150981
5.	Процент виконання формування резервів, %	61,5	85,4	93,3	98,2	99,7	100,05	100,1	100,04	100,1	100,05	100,02
6.	Резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	2336	2963	3575	4631	6367	8328	12246	18477	44502	99238	115099

*Джерело: [8, 39].

позицій банку на ринку. Отже, йдеться про цілеспрямовану діяльність комерційного банку, що має на меті ідентифікувати ризики кредитного портфеля, прогнозувати їх та уникати чи мінімізувати їхні негативні наслідки. Власне і сам кредитний портфель має розглядатися банком як єдиний об'єкт управління зі своєю структурою, класифікованою за типами позичальників, напрямками вкладень, видами кредитів і умовами кредитування, а також із відповідним рівнем доходності та кредитного ризику.

Напрямки управління ризиком банківського кредитного портфеля визначаються його якістю, яка залежить від структури і якості наданих клієнтам окремих позичок. Якість кредитного портфеля банку відображає ступінь ризику кредитних вкладень з точки зору їхнього розподілу за групами ризику, що відбувається на основі даних про обсяги і тривалість простроченої позичкової заборгованості і якість забезпечення кредиту. Тому механізм управління кредитними операціями банку з огляду на реалізацію завдань управління ризиком кредитного портфеля має передбачати:

- визначення критеріїв відбору окремо виданих позичок;
- виокремлення груп позичок і пов'язаних із ними ризиків;
- визначення структури кредитного портфеля у розрізі класифікованих позичок;
- формування резервного фонду, адекватного сукупному ризику кредитного портфеля.

Отже, знаючи структуру кредитного портфеля за категоріями якості наданих позичок і визначаючи частку проблемних, прострочених і безнадійних кредитів за кожною категорією, комерційний банк формує систему управління ризиком кредитного портфеля загалом, що дає змогу знизити втрати за кредитними операціями.

Потрібно відзначити, що перелік загальноприйнятих у світовій практиці методів управління ризиком кредитного портфеля банку доволі обмежений. Зокрема, це лімітування, диверсифікація та формування резервів за кредитними операціями банку [9, 320]. І якщо формування резервів є обов'язковим засобом управління кредитним ризиком, регламентованим відповідними нормативними актами Національного банку України, що ми вже детально проаналізували на сторінках цього журналу [10], то решта методів мають розглядатися з точки зору їхнього використання відповідно до тих пріоритетів і цілей кредитної політики, котра розробляється банківськими установами згідно з тим, як саме вони позиціонують себе на кредитному ринку та наскільки ризиковою їм видається обрана стратегія організації кредитних операцій з урахуванням наслідків фінансової кризи для стабільності банківського сектору і його здатності вийти на докризові рівні кредитування економіки.

Щодо формування резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями комерційних банків, то його суть можна охарактеризувати, як визнання витрат для відображення реального результату діяльності банку з урахуванням погіршення якості активів і позабалансових зобов'язань. На обсяг відрахувань до резерву впливають такі умови: фінансовий стан позичальника, стан застави за кредитною операцією, стан обслуговування боргу, кредитна історія позичальника.

Утім нині саме лімітування і диверсифікація виходять на перший план у питаннях формування дієвої стратегії оптимізації управління ризиком кредитного портфеля банку, виходячи з аналізу наслідків світової фінансової кризи, коли сформованих банками резервів виявилось недостатньо для покриття збитків, що виникали за кредитними операціями. Це було пов'язано з тим, що умови діяльності позичальників і їхній фінансовий стан, а також вартість застави зазнавали суттєвих змін у гіршу сторону, в той час як резерви за виданими таким позичальникам кредитами формувались без

урахування цих негативних тенденцій, спровокованих кризовими явищами на світових фінансових ринках. У результаті цього банки зазнавали значних збитків, а деякі опинилися на межі банкрутства. Відтак більш ефективним напрямком управління ризиком кредитного портфеля треба вважати використання саме таких «превентивних» методів, як лімітування і диверсифікація.

Так, лімітування передбачає процес встановлення ліміту, тобто граничних сум операцій, які виконує комерційний банк щодо тих чи інших позичальників або груп позичальників. Як приклад можна навести нормативи кредитного ризику, встановлені Національним банком України для комерційних банків: максимальний обсяг ризику на одного позичальника; норматив максимального ризику на одного інсайдера; норматив максимального сукупного обсягу кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам.

Лімітування спрямоване на обмеження зважених кредитних ризиків (ризиків у грошовому вираженні) комерційного банку. Крім цього, потрібно зазначити, що, крім нормативів НБУ, на рівні внутрішньобанківської кредитної політики практика управління ризиком кредитного портфеля через встановлення лімітів кредитування ще потребує належного розвитку. Адже завдяки встановленню лімітів кредитування банки можуть уникнути критичних втрат внаслідок необдуманого концентрації будь-якого виду ризику. Отже, сутність лімітування полягає в обмеженні ризику певною встановленою величиною, тобто йдеться про управління ризиком концентрації як одним із різновидів кредитного ризику банківського кредитного портфеля.

Аналізуючи події, що відбувалися внаслідок світової фінансової кризи у банківській системі України, коли надмірна частка кредитних портфелів банків була зосереджена на ринку споживчого кредитування, до того ж в іноземній валюті, нині можна з упевненістю стверджувати, що управляти ризиком кредитного портфеля банку потрібно передусім через нейтралізацію ризику концентрації. Цей вид ризику характеризує надмірну залежність комерційного банку від кредитних вкладень певного виду, наданих відносно невеликій кількості позичальників. У цьому разі некредитоспроможність таких клієнтів здатна підірвати фінансову стабільність банку і зменшити величину його капіталу. Йдеться про можливість банку зазнати значних втрат внаслідок зосередження його кредитної діяльності на певних галузях економіки, видах застави (як у випадку з іпотечним кредитуванням у США), а також на певних позичальниках (наприклад, на фізичних особах).

У таких умовах головним засобом управління цим видом ризику і виступає власне лімітування. Ліміти можуть встановлюватись за видами кредитів, категоріями позичальників або групами взаємопов'язаних позичальників, за кредитами в окремі галузі, географічні території, за найбільш ризиковими напрямками кредитування, такими як надання довгострокових позичок, кредитування в іноземній валюті. Лімітування використовується також для визначення повноважень кредитних працівників різних рангів щодо обсягів наданих позичок. Кредитний ризик банку обмежується встановленням ліміту загального обсягу кредитного портфеля, обмеженням величини кредитних ресурсів філій банку та іншими обмеженнями. Найбільш гнучким і тому найбільш оптимальним при реалізації практичних заходів із встановлення лімітів є визначення питомої ваги кредитів, наданих різним групам позичальників у загальній величині кредитного портфеля. За базу під час розрахунків лімітів, крім обсягу кредитного портфеля, можна брати обсяг капіталу банку, валюту балансу та інші показники. Наприклад, ліміт кредитування позичальників певної галузі може бути

визначений як максимальний сукупний обсяг коштів або як відношення суми кредитів у галузь до загальної величини кредитного портфеля. Перш ніж визначати ліміти кредитування потрібно ідентифікувати основні сфери та фактори ризику. З огляду на виявлені особливості керівництво банку має встановлювати ліміти кредитного портфеля.

Загалом підвищення ефективності системи лімітування як засобу управління ризиком концентрації кредитного портфеля банку має передбачати наявність у кожній банківській установі доволі розвинутої системи лімітів, адекватної як функціональній структурі банку, так і сучасним реаліям ринку банківських послуг в Україні. Ця система повинна максимально охоплювати усі можливі ризикові позиції, пов'язані із кредитною діяльністю банку, що на практиці означає використання різних видів лімітів: 1) ліміти, що обмежують обсяг кредиту одному позичальнику; 2) ліміти, що обмежують абсолютний обсяг усіх кредитних операцій (максимальний або мінімальний) банку або операцій за окремими галузями і секторами економіки; 3) ліміти однієї кредитної операції, що охоплюють і систему економічних нормативів НБУ (на одного контрагента, на одного інсайдера, на групу інсайдерів); 4) ліміти за якістю кредитного портфеля (ліміт стандартних кредитів, ліміт нестандартних кредитів, гранично допустимий обсяг проблемних кредитів); 5) ліміти за допустимими формами забезпечення (майнові права, грошові кошти, інші цінності) і без забезпечення; 6) ліміти за видами кредитних продуктів (споживче, інвестиційне кредитування, мікрофінансування, проектне фінансування, кредитування торговельної, зовнішньоекономічної, іншої діяльності); 7) ліміти кредитних повноважень (на одну посадову особу банку чи на його колегіальні органи різних рівнів тощо).

Головним завданням встановлення лімітів концентрації є обмеження обсягу кредитних вкладень, що спрямовуються за певними напрямками (галузями, групами позичальників, видами кредитів тощо) тому, що у разі падіння рентабельності до нижньої межі певного заданого банком інтервалу рентабельність усього кредитного портфеля банку не знизилась би нижче встановленого рівня. Власне ж сам процес лімітування методологічно може передбачати його практичну реалізацію за декількома етапами:

- ідентифікація кредитних операцій із відповідним ступенем ризику відповідно до кредитоспроможності клієнтів;
- оцінювання рівня і ступеня впливу ризику на результати кредитної діяльності банку;
- визначення методів мінімізації ризику та інструментів управління ним;
- встановлення величини граничних обмежень за кредитними операціями певної групи згідно з обраним критерієм класифікації;
- контроль відповідності сформованої структури кредитного портфеля встановленим обмеженням.

Отже, лімітування дає комерційному банку можливість знизити втрати від надмірної концентрації кредитного портфеля за певними галузями чи групами позичальників, розподілити кредитні ресурси у найбільш раціональних напрямках, що дає змогу забезпечити стабільну прибуткову діяльність за усім спектром кредитних послуг, які надає банк.

Що ж до диверсифікації як ще одного важливого методу управління ризиком кредитного портфеля банку, то вона передбачає розподіл кредитного портфеля серед широкого кола позичальників, які відрізняються один від одного за певними характеристиками (обсяг капіталу, форма власності, клас кредитоспроможності), а

також за умовами діяльності (галузь економіки, географічний регіон). Банківська практика розвинутих країн передбачає використання в основному трьох видів диверсифікації – галузевої, портфельної та географічної. Галузева диверсифікація означає розподіл кредитів між клієнтами, які діють у різних галузях економіки. При цьому за допомогою кореляційного аналізу виявляються ті галузі, в яких результат діяльності різною мірою залежить від загального стану ринкової економіки. Портфельна диверсифікація означає розосередження кредитів між різними категоріями позичальників – великими і середніми фірмами, підприємствами малого бізнесу, фізичними особами, урядовими та громадськими організаціями, домашніми господарствами тощо. Географічна диверсифікація означає розподіл кредитних вкладень банку за різними регіонами країни, виходячи із специфіки економічного розвитку різних регіонів та їхньої спеціалізації на тих чи інших напрямках виробництва, що безпосередньо позначається на ризикованості банківських кредитних вкладень у відповідні підприємства.

В Україні процесу управління кредитним ризиком банківського портфеля кредитних вкладень саме за допомогою диверсифікації нині ще не приділяється достатньо уваги. Водночас потрібно розуміти, що цей метод полягає в пошуку альтернативних варіантів отримання прибутку від широкого спектру кредитних операцій, безпосередньо не пов'язаних між собою. Саме за допомогою диверсифікації досягається розміщення коштів в активи різної терміновості, різного місця розташування, в різні галузі діяльності або типи позичальників, що є засобом зниження загального рівня ризику кредитного портфеля банку. Актуальною проблемою банківської діяльності в Україні є низький рівень диверсифікації кредитних портфелів, і як наслідок, залежність від вузького числа позичальників та розвитку галузей, до яких вони належать. Як показала практика кредитної активності комерційних банків у докризовий період, замість розширення асортиментного ряду своїх кредитних послуг і розосередження їх між різними галузями й позичальниками вони навпаки зосереджували свої зусилля на кількох видах кредитів, що найбільше користувалися попитом на ринку (зокрема, споживчих), потрапивши тим самим в залежність від ринкової кон'юнктури та у подальшому зазнавши серйозних збитків і зниження якості кредитного портфеля, особливо в частині валютного кредитування населення, саме через його недиверсифікованість.

З особливою гостротою постає також проблема строкової диверсифікації кредитного портфеля вітчизняних комерційних банків, враховуючи значний дисбаланс між строками залучення ресурсів на депозитні рахунки клієнтів та строками, на які переважно видаються кредити різним категоріям позичальників. Тут важливим уже є не лише управління кредитним ризиком власне портфеля банківських позичок, а й реалізація завдання щодо забезпечення фінансової стійкості комерційного банку. Проводячи диверсифікацію кредитів за строками інвестування коштів, комерційний банк розподіляє кредитний ризик за часом. При цьому в разі орієнтації кредитного портфеля банку на довгострокові кредити об'єктивно необхідним є включення в портфель короткострокових кредитів, котрі певною мірою зможуть збалансувати структуру кредитного портфеля.

Диверсифікація як метод управління ризиком кредитного портфеля має ґрунтуватися на статистичному аналізі і прогнозуванні, враховуючи можливості самого банку. Надмірна диверсифікація призводить до зростання кредитного ризику. Саме тому диверсифікація потребує професійного управління та глибокого знання ринку, галузей економіки, досвіду роботи з різними категоріями позичальників, знання банківським менеджментом специфіки географічних територій.

Крім цього, хоча диверсифікація і є важливим методом зниження кредитного ризику портфеля банківських позичок, потрібно розуміти, що вона не може звести цей ризик до нуля. Адже на діяльність банку впливають зовнішні чинники, які не пов'язані із вибором конкретних об'єктів вкладення кредитних ресурсів, а тому на них не може вплинути диверсифікація. Відтак використання цього методу може мати лише обмежений характер і є найбільш оптимальним у поєднанні із іншими методами управління ризиком кредитного портфеля банку – лімітуванням і формуванням резервів.

У якості висновків із проведеного дослідження необхідно зазначити, що оптимізація процесу управління ризиком кредитного портфеля банку має передбачати застосування специфічних прийомів і методів мінімізації ступеня ризикованості позичкових операцій, до яких варто насамперед віднести диверсифікацію, встановлення внутрішньо-банківських лімітів, а також формування резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями комерційних банків. При цьому формування кредитного портфеля має супроводжуватися постійним систематичним вивченням і спостереженням за кредитною діяльністю банку загалом з точки зору оцінювання складу і якості банківських позичок у динаміці задля пошуку можливостей мінімізувати імовірність виникнення ризиків неповернення кредитів, виходячи із змін ринкової кон'юнктури і несприятливих тенденцій розвитку фінансово-господарської діяльності різних груп клієнтів. *Перспективами подальших досліджень* у цьому напрямку може стати вивчення взаємозв'язку стану кредитного портфеля комерційного банку із його ліквідністю, та фінансовою стійкістю, що передбачає необхідність врахування банківським менеджментом усіх можливих напрямків впливу загального обсягу і структури наданих позичок на різні аспекти функціонування комерційного банку

Література

1. *Кредитний ризик комерційного банку: Навч. посіб.* / За ред. В. В. Вітлінського. – К.: Знання, 2000. – 251 с.
2. *Енциклопедія банківської справи України / Редкол.: В. С. Стельмах та ін.* – К.: Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
3. *Примостка Л. О. Фінансовий менеджменту банку: Підручник.* – К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.
4. *Вовк В. Я., Хмеленко О. В. Кредитування і контроль: Навч. посіб.* – К.: Знання, 2008. – 463 с.
5. *Банковское дело: Учебник / Под ред. Г. Г. Коробовой.* – М.: Юристъ, 2002. – 751 с.
6. *Миллер Р. Л., Ван-Хуз Д. Д. Современные деньги и банковское дело / Пер. с англ.* – М.: ИНФРА-М, 2000. – 856 с.
7. *Роуз П. С. Банковский менеджмент / Пер. с англ.* – М.: Дело Лтд, 1995. – 768 с.
8. *Основні показники діяльності банків України станом на 1 листопада 2010 року // Вісник Національного банку України.* – 2010. – № 12. – С. 39.
9. *Банківські операції: Підручник / За ред. В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янської.* – К.: Знання, 2006. – 727 с.
10. *Дзюблюк О. В. Оптимізація процесу формування резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банку в системі фінансового менеджменту банківської діяльності // Вісник Тернопільської академії народного господарства.* – 2004. – № 1. – С. 7–14.

Редакція отримала матеріал 23 березня 2011 р.